

Σχόλιον

Suomen Bysantin Tutkimuksen Seura ry:n jäsenlehti
Medlemsblad för Sällskapet för Byzantinsk Forskning rf.

1/2018

Σχολιον α', ζρκη

18. Vuosikerta/Årgång

Jäsenlehti perustettu v. 2001/Medlemsblad sedan år 2001

Julkaisija/Utgivare:

Bysantin tutkimuksen seura ry/Sällskapet för bysantinsk forskning rf.

SISÄLLYS

Björn Forsén	<i>Bysantin tutkimuksen seura tänään ja tulevaisuudessa.</i>	1
Mika Hakkarainen	<i>Bysanttilainen Venetsia – Basilica di San Marco</i>	3
Pia Houni	<i>Haparoina teatteritaide Bysantin valtakunnassa</i>	6
Jenisei Heikkilä	<i>Kirkollinen turvapaikkaoikeus Bysantissa – tutkimuksen esittelyä</i>	12

Toimitus/Redaktion:

Mika Hakkarainen: mika.hakkarainen(at)helsinki.fi

Juho Wilskman: juho.wilskman(at)helsinki.fi

Taitto/Ombrytning

Vesa Vahtikari

Bysantin tutkimuksen seura tänään ja tulevaisuudessa

Huhtikuun alussa 2007 seisoin kumisaappaissa keskellä kuraista peltoa Kokytosjoen lähellä Epiroksessa, ainoastaan parisenkymmentä kilometriä etelään Albanian rajasta. Oli hieno aamupäivä, aurinko oli sateiden jälkeentaa ilmestynyt ja lämmitti mukavasti, kun dokumentoimme maanviljelijöiden yhteydessä löytyneen ja pitkälle tuhoutuneen myöhäisantiikkisen, tai kreikkalaisen kronologian mukaan varhaisbysanttilaisen, pienen maatilan. Epiroksen satavuotiset oliivinlehdot eivät nykyään enää ole kilpailukykyisiä ja maanviljelijät olivat jo silloin alkaneet raivata niitä pois bulldozerilla luodakseen uusia suurempia mm. maissinviljelyyn sopivia peltoja. Raivaus- ja sen jälkeiset auraustyöt tuhosivat vuosittain kymmenittäin arkeologisia löytökohteita, jotka olivat säilyneet satoja vuosia oliivinlehtojen peittäminä.

Kokytosjoen laaksoon keskittyneen Thesprotia projektini aikana kiertelimme aluetta keväisin pelloilla kävellen ja inventoiden siinä toivossa, että ehtisimme dokumentoida ainakin osan näistä löytökohdista ennen kuin bulldozerit ja traktorit tuhoaisivat ne. Varsinkin 400- ja 500-luvuille ajoittuvia pieniä löytökohteita oli paljon. Muistan lämmöllä ne viikot ja päivät, jotka vietimme keväisin Epiroksen pelloilla. Muistan myös hyvin elävästi päivän erään puretun oliivinlehdon kohdalla jolloin kännykkäni yhtäkkiä soi. Soittaja oli Mika Hakkarainen, Bysantin tutkimuksen seuran (BTS:n) hallituksessa pitkään toiminut vanha opiskelutoverini.

Juuri sinä päivänä olin toiminut kolmisen vuotta Suomen Ateenan-instituutin johtajana ja paluu Suomeen ja Helsingin yliopistoon oli edessä vuodenvaihteessa 2007/2008. Mika Hakkarainen halusi tiedustella, josko olisin kiinnostunut BTS:n puheenjohtajan paikasta. Yllätyin aika lailla kysymyksestä. Vaikka jo parinkymmenen vuoden aikana olin keskittynyt Kreikan menneisyyden tutkimukseen antiikista nykypäiviin saakka, en todellakaan voinut kutsua itseäni Bysantin tutkijaksi. Osmanikausi oli minulle esimerkiksi paljon tutumpi ajanjaksona. Hetken miettimisen jälkeen kuitenkin suostuin, ehkä juuri siksi, että kysymys oli esitetty juuri sillä hetkellä, kun dokumentoin myöhäisantiikin aikaisen maatilan jäännöksiä.

Olen toiminut Bysantin tutkimuksen seuran puheenjohtajana nyt kymmenen vuotta. Puheenjohtajakauteni tulee luonnolliseen päätökseen, koska tänä keväänä olen siirtymässä takaisin Ateenaan. Samanaikaisesti myös Mika Hakkarainen eroaa BTS:n hallituksesta melkein kahdenkymmenen vuoden palveluksen jälkeen. Jätämme BTS:n hyvässä kunnossa. Seura fuusioitui pari vuotta sitten Suomen Bysanttikomitean kanssa ja jatkaa siten entistä vahvempana Bysantin tutkimuksen vaalimista Suomessa. Olemme myös aktiivisesti ottaneet osaa Bysantin tutkimuksen kansainväliseen seuran, *Association International des Études Byzantines*:in (AIEB) toimintaan, muun muassa tukien Judith Herrin:in asemaa ja AIEB:in uudistamista.

Mika Hakkarainen on ollut Bysantin tutkimuksen seuralle hyvin tärkeä. Hänen aloitteestaan seura alkoi julkaista *Skholion* jäsenlehteä. *Skholionista* on puheenjohtajakauteni aikana ilmestynyt peräti kaksikymmentä numeroa. Mika Hakkarainen uusi myös seuran tieteellisen aikakausikirjan, joka on vuodesta 2002 ilmestynyt *Acta Byzantina Fennica* nimen alla. Tarkoituksena oli kehittää sitä kansainvälisesti korkeatasoisemmaksi, mikä myös on onnistunut. Aikakausikirja leviää laajalle. Ei ainoastaan sen lukijakunta, vaan myös sen kirjoittajakunta on suureksi osaksi kansainvälinen. Kirjoittajien joukosta löytyy monta kansainvälisesti johtavaa tutkijaa. *Acta Byzantina Fennica* on tähän mennessä ilmestynyt viisi numeroa, joista viimeisin antologiana kuukausi sitten.

Skholionin ja *Acta Byzantina Fennican* julkaisemisen lisäksi seuran tärkein tehtävä on levittää tietoa Bysantin tutkimuksesta Suomessa. Yksittäisten tieteellisten esitelmien lisäksi olemme pyrkineet järjestämään tieteellisen ja useimmiten kansainvälisen kollokvion jostain teemasta kerran vuodessa. Olemme esimerkiksi käsitelleet kaupunkikulttuurin kriisiä, luostarisysteemiä, ikonimaalausta, naisten roolia, esiintymistä, asutushistoriaa määrättyillä alueilla ja sodankäyntiä eri aikakausina. Näiden kollokvioiden esitelmät on sitten osittain julkaistu *Acta Byzantina Fennica*ssa. Joskus kollokviot ovat myös toimineet osana yliopiston opetusta.

Levittääkseen Bysantin tuntemusta Suomessa BTS teki aloitteen ja rahoitti John Haldonin *Bysantin historia*-nimisen kirjan kääntämisen suomeksi. Haldonin teos ilmestyi lopulta vuonna 2010. On erittäin tärkeää, että meillä on saatavilla suomeksi korkeatasoinen yleisteos Bysantin historiasta. Haldonin kirja luo hyvän yhteyden BTS:n ja toisaalta opiskelijoiden ja suuremman yleisön välille. Bysantti-tuntemuksen lisäämisessä tärkeässä roolissa on seuran kulttuuritoiminta, joka on monipuolistunut sen jälkeen kun fuusioituimme Bysantin komitean kanssa.

Pienenä tieteellisenä seurana yhteistyö muiden suomalaisten seurojen kanssa on BTS:lle elintärkeää. Luonnollisiin yhteistyökumppaneihimme kuuluvat mm. *Glossa*, *Suomen Ateenan-instituutin säätiö*, *Suomen Ateenan-instituutin ystävät* ja *Klassillis-filologinen yhdistys*. Yhteistyö näiden ja muiden vastaavanlaisten seurojen kanssa tulee varmasti tulevaisuudessa lisääntymään. Myös yhteistyötä muiden Pohjoismaiden ja naapurimaiden Bysantin tutkimuksen seurojen kanssa voisi laajentaa. Sekä Uppsalasta että Pietarista löytyy aktiivisia Bysantin tutkijayhteisöjä.

Tulevaisuus on siis täynnä mahdollisuuksia ja toivon yhdessä Mika Hakkaraisen kanssa seuralle paljon menestystä. Vaikka nyt eroamme hallituksesta tuleamme mielihyvin seuraamaan seuran toimintaa myös tulevaisuudessa.

Björn Forsén
BTS:n puheenjohtaja

Bysanttilainen Venetsia – Basilica di San Marco

Mika Hakkarainen

Venetsian Markuksen kirkko, kaupungin päänähtävyys, jonne jopa talvella joutuu jonottamaan. Jono liukuu hitaasti sisään ja vartijat hoputtavat ”Avanti”, ”Avanti”. Rajatulla alueella, jonne turisteilla on pääsy, ei sovi pysähtyä pitkäksi aikaa ihailemaan mosaiikkeja ja kirkon interiöörin yksityiskohtia. Reitiltä kannattaa kuitenkin irtaantua parissa kohtaa ja maksaa muutama euro, sillä kirkko ei ole pelkästään arkkitehtuurinsa puolesta merkittävin bysanttilaisen taiteen pyhättö. Ensinnäkin etelä siivessä kannattaa hakeutua paikkaan, jonka nimi on *Tesoro di San Marco*. Ikivanhassa aarrekammiossa on näytteillä vuosisatojen aikana kirkon omaisuudeksi tavalla tai toisella joutuneita taidearteita. Parin euron pääsymaksu todellakin kannattaa pulittaa, vaikka aarrekammiossa ei tilaa paljonkaan ole. Toisaalta sinne ei moni eksy ja usein siellä voi ihailla arteita omassa rauhassa. Vaikka Napoleon ryösti osan kirkon irtaimistosta 1797 ja paljon jouduttiin myymään 1815 ja 1819, jotta kirkon restauroinnin rahoitus saatiin kasaan, niin paikka on edelleen bysanttilaisen esineellisen kulttuurihistorian kannalta merkittävin koko Euroopassa.

Vitriineissä on esillä runsaasti tradition mukaan 1204 Konstantinopolista, sen kirkoista ja palatseista, tuotua esineistöä, joka ajoittuu antiikista osmanikaudelle. Aarrekammion lähes kolmestasadasta esineestä esittelen tässä yhteydessä vain kolme seuraavaa:

1. Keisari Leon VI:n votiivikruunu. Votiivikruunu siksi, että se on liian pieni päässä kannettavaksi ja historiallisista lähteistä voidaan todeta seremonia, jossa valtaistuimelle

Keisari Leon VI:n votiivikruunu (Kuvälähde: Wikimedia Commons).

noussut keisari lahjoitti Hagia Sofiaan tällaisen votiivikruunun. Osa kruunuista katosi jo ennen neljättä ristiretkä valtion kassaan Isaakios II Angeloksen toimesta. Muotokielensä puolesta taidehistorioitsijat ovat ajoittaneet sen 800-luvun lopulle. Kruunuun on kuvattu emaljikuvina aposteleita ja pyhimyksiä sekä keisari. Keisarin kuvan molemmin puolin ΛΕΩΝ ΔΕΣΠΟΤΗΣ, joka täytyy tarkoittaa keisari Leon VI Viisasta.

2. Keisari Romanoksen ehtoollismalja. Malja koostuu kolmesta ilmeisesti eriaikaisesta osasta; alin teline, varsinainen malja ja ylin kultainen reunus. Kahden alimman ajoittamisessa taidehistorioitsijat ovat jälleen erimieltä, mutta ylin voidaan ajoittaa siihen kaiverretun tekstin perusteella: ΚΥΠΙΕ ΒΟΗΘΕΙ ΡΩΜΑΝ[Ω] ΟΡΘΟΔ[ΟΞΩ ΔΕ]ΣΠΟΤ[Η]. ”Herra auta Romanosta oikeauskoista hallitsijaa”. Romanos lienee keisari Romanos II, joka hallitsi 959–963.

3. Ns. Arkkienkeli Mikaelin ikoni on aarrekammion enigmaattisin esine. Taidehistorioitsijat ovat käyneet debattia sen ympärillä jo toistasataa vuotta. Se on uniikki tunnetussa bysanttilaisessa taiteessa. Muotokielensä perusteella se on ajoitettu 1000- ja 1100-lukujen taitteeseen. Katseenvangitsija, totisesti!

Aarrekammioista poistuttuaan Bysantista kiinnostuneen kannattaa uhrata uudestaan pari euroa, joilla pääsee katsomaan pääalttarin takana olevaa kirkon vanhaa alttaritaulua, *pala d'oro*. Toisin kuin muut bysanttilaisen esineellisen kulttuurin muistot basilikassa, *pala d'oro* on ilmeisesti maksettu. Sen tilasi Konstantinopolista doge Ordelafo Faliero v. 1102 ja se valmistui 1105. Alttaritaulun alareunassa keskellä on kuvattuna Theotokos vasemmalla puolellaan doge Faliero ja oikealla Bysantin keisarinna Eirene. Kyse on Irene Unkarilaisesta (k.1134), keisari Johannes II Komnenoksen puolisoista. Miksi näin? Ilmeisesti alttaritaulu oli jo valmiina Konstantinopolissa tilauksen tultua ja keisari Johannes on vain korvattu dogen kuvalla. Venetsialainen kultaseppä Giovanni Paolo Bonesejna uudisti alttaritaulua 1300-luvun puolessa välissä.

Arkkienkeli Mikaelin ikoni
(Kuvälähde: Wikipedia).

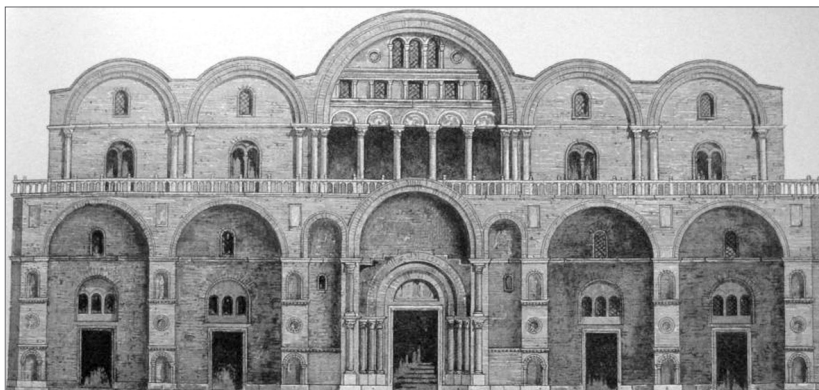
Pääalttarin ohitettuaan Bysantista kiinnostuneen kannattaa luikahtaa aidatulle alueelle, pohjoiselle sivualttille, johon on pääsy ”vain” rukoilijoille ja istahtaa vaikka eturiviin. *Capella della Madonna Nikopeia* on saanut nimensä Theotokos Hodegetria ikonista, joka taas perimätiedon mukaan on tuotu Konstantinopolista Johannes Teologin luostarista itsensä doge Enrico Dandolon toimesta. Kyse on ns. voitontuovasta ikonista, *Nikopoia*, jota kannettiin keisarillisen armeijan edessä sen marssiessa sotaan.

Jos basilica kuorittaisiin myöhäiskeskiajan ja uudenajan alun ”koristeista”, kuten oheisessa rekonstruktiopiirroksessa, kirkko paljastaisi ulkoakin päin bysanttilaisuutensa. Kirkon rakentajathan tulivat Konstantinopolista 900-luvulla ja taidehistorioitsijat ovat, syystä tai toisesta, sitä mieltä, että sen mallina oli Pyhien Apostolien kirkko. Kirkosta ei ikävä kyllä ole enää mitään jäljellä; sen paikalla on nykyään 1900-luvun alussa rakennettu Istanbulin yliopisto.

Itse asiassa kirkon atmosfääriin ja koristeluun, jos tyytyy pysymään paikallaan, on ehdottomasti paras tutustua osallistumalla aamu- tai iltamessuun. Silloin voi kaikessa rauhassa ihaila paikaltaan valaistuja mosaiikkeja. Alttaripalvelusta suorittavan papiston lisäksi paikalla ei ole montakaan seurakuntalaista. Voit nähdä aitoja venetsialaisia, sukupuuttoon kuolevia.

Metropolitan Museum of Art New Yorkissa järjesti v. 1984 näyttelyn *The Treasury of San Marco, Venice*. MET on ystävällisesti asettanut sivuilleen näyttelyn luettelon vapaaseen käyttöön. Sen voi lukea verkkoversiona tai muuroida pdf-muodossa osoitteesta:

https://www.metmuseum.org/art/metpublications/the_treasury_of_san_marco_venice

Basilica di San Marco, rekonstruktiopiirros (Kuvälähde: Wikimedia Commons).

Haparoiva teatteritaide Bysantin valtakunnassa

Pia Houni

Teatterintutkija joutuu jo opiskeluaikana ihmetykseen teatterihistorian äärellä. Mitä tapahtui teatterin kertomukselle antiikin Kreikan ja Rooman tragedian ja komedian kulta-aikojen jälkeen? Monet teatterihistorian kirjat tahtovat hypätä antiikin vuosista suoraan keskiajan teatterikertomuksiin. Minne siis katosi merkittävän pitkä ajanjakso teatterihistoriasta? Huomattavaa on myös se, että teatterihistoria kaartuu kohti länttä ja mahdollisesta itäisen maailman suhteesta teatteriin tiedetään suhteellisen vähän. Onneksi tähän on tullut tiedollista täydennystä esimerkiksi aasialaisen tai intialaisen teatterin tuntemuksen suhteen, tosin varsin ohuessa määrin.

Kun teatterintutkija lähestyy kysymystä teatterin jatkuvuudesta antiikin kulttuureista Bysantin valtakuntaan, herää kahden rinnakkaisen intohimon näkökulma: mitä tapahtui tekstien jatkuvuudelle ja toisaalta esityskäytännöille. Marciniak (2004) muistuttaa omassa tutkimuksessaan siitä, miten antiikin tragediakirjallisuus oli opetuksessa mukana, ja sen siirtymisestä opiskelussa myös Bysantin aikaan. Vaikka osa teksteistä saatettiin tuntea vain kirjoittajien nimien kautta, osa teksteistä myös säilyi osana opetusta.

E erityisen hankala on kysymys teatterin esityskäytännöistä. Esitysten tallentuminen aikalaiskommentaareihin tai rekistereihin on sattumanvaraista, ja siten teatterihistorian näkökulmasta on vaikea saada systemaattisesti tietoa aiheesta. Muutamista artikkeleista ja kommentaareista on kuitenkin käsitettävissä joidenkin antiikin draamatekstien siirtyneen esityksiksi. Vaikka teatteri oli Bysantin valtakunnassa marginaalisessa asemassa, se ei poista aiheen tärkeyttä. Pikemmin päinvastoin. Aiheen ympäriltä olisi koottava yhtenäistä tietoa ja erityisesti mahdollisia puuttuvia paloja. Aiheen rikkaus on kiinnostava osana Bysantin tuhatvuotista kirjallisuuden ja taiteen traditiota.

Bysantin ajan teatterikysymystä kohtaan herännyt kiinnostus käynnistyi hitaasti 1800-luvun loppupuolella. Onneksi Bysantin kirjallisuuteen laajemmin kohdistuvaa tutkimusta on tehty kohtuullisen aktiivisesti ja erityisesti teologisen kirjallisuuden tutkimus ja käyttö kirkollisessa elämässä ovat tietenkin vakiinnuttaneet paikkansa. Kiinnostavaa on se, että 1900-luvun alussa muutamat tutkijat julkaisivat artikkeleita teatterista. Ennen La Pianan artikkelia Sathas julkaisi (1878) kirjan teatterin ja musiikin historiasta Bysantissa. La Piana (1936) kritisoi artikkelissaan kirjaa epäkypsäksi ja valitti sen sekoittavan folklorea, sen historiaa sekä kirjallisia lähteitä.

Sathasin kirjan jälkeen merkittävä keskustelunavaus aiheeseen oli Krumbacherin 1897 julkaistu kirja Bysantin teatterista. Siirryttäessä 1900-luvulle, La Pianan lisäksi aiheesta ovat kirjoittaneet Cottas (1931), Bréhier (1920), Papadopoulos (1925) ja Velimirović (1962). Kolme tutkimusta on kohdistunut näytelmään *Cyprus Passion Play* (Vogt 1931; Mahr 1947 ja päivitetty tutkimus aiheesta Tsangaridis 2001). Nykylukijan kannalta merkittäviä tutkimuskatsauksia aiheesta ovat tehneet Puchner (1980-luvulta 2000-luvun alkuun) ja Solomos (1980-luvulla) sekä heidän lisäksi puolalainen Marciniak, amerikkalainen White ja kreikkalainen Vivilakis (2000–2010-luvuilla). Suomessa aiheesta on kirjoitettu vähän, esimerkkinä mainittakoon Kalle Knaapin *Skholionin* numerossa 2/2013 julkaisema artikkeli ”Teatteria Bysantissa”. Parhailtaan allekirjoittanut ja Knaapi toimittavat Bysantin kirjallisuutta käsittelevää teosta, jonka yhdessä artikkelissa he tarkastelevat teatterin kysymystä tarkemmin.

Tässä lyhyessä tekstissä tuon esille muutaman näkökulman, jotka tarjoavat mielenkiintoisen lähtökohdan kysymykselle teatterista Bysantin valtakunnan aikana.

Teatteri on esittävää taidetta

Draamakirjallisuus on yksi antiikin kreikkalaisen kirjallisuuden lajeista. Sen erottaa lyriikasta ja proosasta sen esittävä lähtökohta. Ajatus ei ole aivan tarkka historiallisessa kontekstissään, sillä lyriikkaa, aina Homeroksesta lähtien, oli tapana ”esittää” eli lukea ääneen julkisissa tilaisuuksissa, kuten urheilukilpailuissa. Tarkempi huomio esittämisen käsitteelle avaa kokonaan uuden näköalan ja merkityksen draamakirjallisuudelle. *Esittämisellä* ei enää tarkoitettu tragediakirjallisuuden yhteydessä tekstin jakamista kuulijoille, vaan nimensä mukaan sen esittämistä, kuvittamista, roolittamista ja siten sen kertomista eläytyneillä henkilöihahmoilla. Tavallaan kirjallinen teksti nostettiin näyttämölle, katseen kohteeksi, moniaistilliseksi kokemukseksi. Kirjallisen tekstin rinnalle syntyi kiinnostus myös sellaisiin seikkoihin kuin taitavaan ja uskottavaan roolityöhön, performatiivisen kerronnan tekijöihin ja yleisön kutsumiseen samaistumisen ja tunnekokemusten jakamiseen entistä voimakkaammin.

Ilmeinen vertailukohta Bysantin teatterille on teatteri kreikkalais-roomalaisessa antiikissa. Kun ajattelemme antiikin teatteria, ajattelemme yleensä Dionysia-juhlia, verrattain hyvin säilyneitä klassisen kauden suuria traagikkoja ja ehkä Aristoteleen *Runousoppia*. Nämä sinänsä poikkeuksellisen merkittävät antiikin teatterin edustajat ovat kuitenkin vain pieni otos siitä monimuotoisesta elämän kirjosta, joka perinteisesti rajataan teatterin käsitteen sisäpuolelle. Yhtä lailla antiikin teatteria ovat vähemmän tunnetut genret kuten flyaks, miimi ja pantomiimi, sekä teatterimaailman erilaisuudet Ateenaan verrattuna ja muut kaudet kuin klassisen kausi. Antiikin teatteria voi lähestyä myös pohtimalla, miten teatteriesitykset erosivat toisistaan riippuen budjetista, tekijöiden taidoista ja monista muista seikoista johtuen.

Jos haluamme löytää antiikin Kreikan klassisen kauden tapaisia esityksiä ja tekstejä Bysantista, emme onnistu. Teatterin perinne ei kuitenkaan säilytä genrejä ja esitystapoja joko sellaisinaan tai ei ollenkaan. Sen sijaan varhaisemmat tavat ja ilmiöt vaikuttavat monin erilaisin tavoin myöhempiin teksteihin – toisinaan niin, että ei ole aivan yksiselitteistä, mihin laajan yläkäsitteen ”teatteri” rajat pitäisi asettaa, tai onko niiden selkeä asettaminen aina edes mahdollista.

Bysantissa ja lännessä, nimenomaan Italian varhaishumanistien keskuudessa, heräsi 1300-luvulla kiinnostus antiikin tragedioita kohtaan. Antiikin kreikkalaisia käsikirjoituksia kerännyt historioitsija Aurispa Sisilialainen toi vuonna 1417 Euripideen ja Sofokleen käsikirjoituksia Italiaan ja lähetti vuonna 1423 Aiskhylos-käsikirjoituksen Konstantinopolista italialaiselle ystävälleen Firenzeen (Sandy 1908.) 1400-luvulla ympäri Eurooppaa alkoi levitä kulttuurivirtaus, joka nosti antiikin ihailun kohteeksi ja esikuvaksi ja jota alettiin kutsua renessanssiksi. 1500-luvun Italian ja 1600-luvun Ranskan kirjallisuuskriittisissä keskusteluissa tarkasteltiin Aristoteleen *Runousoppia*, joka oli kirjoitettu 300-luvun eaa. Ateenassa. Kirjapainotaidon keksiminen edisti kreikkalaisen kirjallisuuden leviämistä Euroopassa.

Ensimmäinen tieto antiikin kreikkalaisen tragedian esityksestä läntisessä Euroopassa on vuodelta 1585 Italiasta, kun Sofokleen *Kuningas Oidipus* esitettiin Vicenzan Teatro Olimpico-teatterin avajaisnäytelmänä Vitruviuksen teoksesta löydetyn mallin mukaan (ks. Ansio, Houni 2016.) Kyseinen näytelmä oli valittu siksi, että Aristoteleen *Runousoppissa* sitä pidetään tragedioista täydellisimpänä. Kaikissa esityksen piirteissä ei kuitenkaan tavoiteltu antiikin esityksen rekonstruktiota. Esityksessä ei käytetty naamioita. Näyttelijöinä oli sekä miehiä että naisia. Näytelmän nimihenkilö nousi esitystulkinnassa keskeiseksi. Vaikka näyttämöllä oli myös kuoro, sen tehtävänä oli lähinnä toimia sankarin kokemusten peilinä ja sen laulut muodostivat eräänlaisia musiikillisia välinumeroita puhekohtausten välille. Kuoro ei tanssinut. Jo Vicenzan *Kuningas Oidipuksessa* tehdyt näyttämölliset ratkaisut kiinnittävät huomion niihin perustaviin eroihin, joita antiikin esityskulttuurissa oli verrattuna modernin ajan teatterikäsitteeseen. (ks. Ansio, Houni 2016.)

Teatteri ja kirkko kohtaavat

Antiikin teatterin historia joutuu kiinnostavaan risteyskohtaan juuri varhaiskristillisyyden kanssa. Juuri tämän takia teatterin ja kirkon suhde on merkittävä. Merkittävyys ulottuu muutamaankin tärkeään piirteeseen. Yksi niistä on draamatekstien jatkuvuus ja esittämiskäytännöt Bysantin valtakunnan aikana. Toinen on kirkon arkkitehtuurinen ja liturginen muoto, joka mukailee antiikin tragediasta tuttua kaavaa. Kolmas on lähtökohta siitä, millaisia uusia tekstejä Bysantissa kirjoitettiin, oliko näytelmäkirjallisuudella uudistuva jatkumonsa. Tärkeä näkökulma teatterin

ja draaman suhteen varhaiskristillisellä ajalla nousee uskonnollisen draaman kysymys. Tämä teema nousee vahvasti esille keskiajan teatterihistorian kirjoituksissa, mutta niissäkin pääosin lähdeaineiston huomio kohdistuu läntiseen kirjallisuuteen ja esitystraditioon.

Kirkon ja teatterin väliseen suhteeseen liittyy jännittävä arkkitehtuurinen traditio. Walker huomioi väitöskirjassaan (2006) arkkitehtuurisia rakenteita teatterin ja kirkon välillä. Performatiivisesta näkökulmasta katsottuna on olennaista nähdä antiikin teatterin näyttämön ja sivukäytävien (parodos) muodostavan samankaltaisen rakenteen kuin varhaiskirkkojen alttarirakenteen. Tämä on hämmäntävä yhtäläisyys. Tämä arkkitehtuurinen rakenne ei kuitenkaan jää ainoaksi muistumaksi antiikin teatterin ja varhaiskirkon suhteen. Liturgian muoto, dialoginen vuoropuhelu papiston ja kuoron välillä muistuttaa yllättävän paljon draamakirjallisuuden dramaturgiaa. Näiden kahden maailman välistä suhdetta voisi melkein kuvata samankaltaisena kuin Uudesta Testamentista avautuvaa sisällöllistä suhdetta antiikin filosofiaan, erityisesti stoalaisuuteen.

Teatterin ja kirkon välinen jännite alkoi muodostua varhaiskirkon aikana ja se säilytti asenteensa pitkälle historiaan. Kirjallisuus tarjoaa muutamia näkökulmia aiheeseen sekä idän puolelta kirkkoisä Khryssostomoksen että lännessä Augustinuksen tekstien kautta. Kirkkoisä Khryssostomos (347–407) oli tunnettu hienoista saarnoistaan ja häntä kutsuttiin ”kultasuuksi”. Kirkkoisä oli paikoitellen huolestunut siitä, että ihmiset halusivat mennä teatteriin sen sijaan, että olisivat tulleet kuuntelemaan hänen saarnaansa kirkkoon. Yhdessä tunnetussa tekstissään *Against those who have abandoned the church and deserted it for hippodromes and theatres* Khryssostomos kirjoittaa teatterin ja sirkuksen vaikutuksista.

Kirkon ja teatterin jännite on tunnettu seikka aina varhaiskristilliseltä ajalta lähtien. Tämä vaihe on erityisen kiinnostava juuri teatteritaiteen jatkuvuuden perspektiiviä katsoessa ja toisaalta myös kirkollisen elämän sekä siihen liittyvien tekstien esittämiskäytäntöjen muotoutumisen kannalta. Kun kirkko ja teatteri edustavat taivaallista ja maallista elämää, ne samalla myös kietoutuvat toisiinsa. Khryssostomos huolehtii teksteissään maallisten houkutusten, jota teatteri hänelle edustaa, paikkaa. Hän jopa pohtii sitä, miten itse saisi saarnansa esitettyä kiehtovammin, jotta ihmiset tulisiva mieluummin häntä kuuntelemaan.¹ Arvoitukseksi saattanee jäädä, miltä osin retoristen ja performatiivisten taitojen vaatimus muokkasi hänestä taitavan puhujan.

Samansuuntaista huolta kantoi myös kirkkoisä Augustinus lännessä kirjoittaessaan sulkeneensa silmänsä jouduttuaan sukulaisensa seurassa katsomaan jotain esitystä.² Hän pyrki

¹ *Patrologia Graeca, Ellines Pateres tis Ekklesias* (toim. J.-P. Migne) teokseen on koottu useita Khryssostomoksen sitaatteja teatterista.

² Ks. esimerkiksi Augustinuksen *Tunnustukset*.

näin vartioimaan sieluaan joutumasta väärille vaikutteille alttiiksi. Teatterin turmeltavasta vaikutuksesta huolimatta draamassa ja esityskäytännöissä nähtiin jotain perin arvokasta, koska kirkon piirissä syntyi myös oma uskonnollinen draaman laji. Kokonainen kulttuurihistoriallinen kertomus kirkon ja teatterin suhteesta lähtee liikkeelle näistä vuosisadoista. Se on kertomus, johon kytkeytyy kokonaisia maailmankuvia, eettisiä teemoja ja jota on harmittavan vähän tutkimuksissa kirjoitettu auki.

Dimitris Nalpantis (1984) kirjoittaa teatterin haasteista juuri kirkon näkökulmasta. Hänen näkemyksensä mukaan juuri maallistunut teatteri joutui kirkon alistamaksi siinä määrin, että sen evoluutioon tuli katkoksia. Bysantin ensimmäisellä vuosisadalla teatterilla on voimakas paikkansa, erityisesti miimi, lyhyiden mytologisten dialogien esittäminen, musiikki, tanssi, laulu jne. kuuluivat esityksien piiriin. Tilanne kuitenkin muuttui 6. vuosisadalla ja kirkolliset draamatekstit vahvistuivat. Draamallisen tekstin ja esityksen lähtökohtaa sekoittaa Bysantissa vielä se, että liturginen ja uskonnollinen draama nousee uudeksi lähtökohdaksi. Tästä syystä Marciniak (2004) kysyykin, onko kyseessä uskonnollinen draama vai draama uskonnollisessa tekstissä.

Yksi tunnettu esimerkki bysanttilaisesta antiikin teatterista vaikutteita saaneesta tekstistä on *Kristuksen kärsimys* (1239), joka on rikas suhteessa antiikin tragedioihin sekä dramaturgisesti että kompositioltaan. Teksti muodostuu kolmesta osasta: ensimmäinen käsittelee Kristuksen kärsimystä ja kuolemaa, toinen osa Kristuksen hautaamista ja kolmas osa ylösnousemusta. Tekstissä on suoria katkelmia seuraavista antiikin teksteistä:

Aiskhylos – Agamemnon, Prometheus

Lykophron – Alexandra

Euripides – Alkestis, Andromakhe, Bakkhantit, Foinikian naiset, Hekabe, Helena, Hippolytos, Ifigeneia Auliissa, Ifigeneia Tauriissa, Medeia, Oresteia, Rhesos, Troijan naiset

Marciniak (2004) muistuttaa kuitenkin siitä, että tekstin erilaiset editiot ovat liikkuneet ajassa, ja niihin on saattanut tulla muutoksia. Alkuperäisen käsikirjoituksen aika voi olla myös 1621, jos otetaan huomioon erilaiset tekstilisäykset.

Sellaiset tekstit kuin Theodoros Prodromoksen *Kissan ja hiirten taistelu* ja Mikael Haplukheirin *Dramation* houkuttelevat myös tulkitsemaan niitä draamakirjallisuutena dialogisen muodon takia. On jossain määrin tulkintakysymys, kuinka teatterillisiksi haluamme tällaiset tekstit nähdä. Merkittävä lähtökohtainen haaste tulkitsemisessa on se, että meillä on vain rajallinen määrä aineistoa, jolla kontekstualisoida tällaisia tekstejä. Emme tarkkaan tiedä, miten paljon tekstejä käytettiin ja esitettiin, eikä ole olemassa riittävästi kokonaan tai osittain säilyneitä teoksia, jotta olisi muodostunut selkeä ”bysanttilaisen draaman” kirjallinen genre.

Otsikossani mainitsema haparoiva teatteritaide Bysantissa kääntyisi kenties paremmin toisinpäin. On mahdollista, että Bysantin valtakunnan monet muutokset antiikin teatterikulttuuriin nähden ja erityisesti varhaiskristillisyyden aika vaikuttivat siten, että teatterin tehtävä yhteiskunnassa muuttui. Kiinnostavia teemoja tästä aikakaudesta kirjallisuuden ja teatterin suhteen riittää. Vaikka draamakirjallisuuden tai teatteriesitysten määrällisyys ei loista Bysantin aikakaudella, niiden merkitys saattaa olla sitäkin arvokkaampi jatkoa ajatellen – kuten myös mainitsemani kirkon ja teatterin välinen monivärinen suhde.

Aiheeseen liittyvää kirjallisuutta

Ansio, Heli & Houni, Pia 2016: *Murhaa! Antiikin tragediat suomalaisessa teatterissa*, Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/160177>.

Baker, Wim 1991: "Religious Drama", in David Holton (ed.), *Literature and Society in Renaissance Crete*, Cambridge.

Cottas, Vénétia 1931: *Le théâtre à Byzance*, Paris.

Knaapi, Kalle 2012: "Bysantilaisen teatterin jäljillä", *Helikon* 2/2012.

Knaapi, Kalle 2013: "Teatteria Bysantissa", *Skholion* 2/2013.

La Piana, George 1936: "The Byzantine Theatre", *Speculum* 11/2, 171–211.

Marciniak, Przemyslaw 2004: *Greek Drama in Byzantine Times*, Katowice.

Nalpantes, Dimitris 1984: "Τό Βυζαντινό Θέατρο", *Αρχαιολογία* 12, 44–52.

Ploritis, Marios 1999: *To Θέατρο στο Βυζάντιο*, Αθήνα.

Puchner, Walter 2002: "Acting in the Byzantine Theatre: Evidence and Problems", in Pat Easterling and Edith Hall (eds.), *Greek and Roman Actors: Aspects of an Ancient Profession*, Cambridge.

Velimirović, Miloš 1962: "Liturgical Drama in Byzantium and Russia", *Dumbarton Oaks Papers*, 16, 349–385.

Vivilakis, Josef 2003: *Θεατρική αναπαράσταση στο Βυζάντιο και στη Δύση*, Αθήνα.

Wellesz, Egon 1947: "The Nativity Drama of the Byzantine Church", *The Journal of Roman Studies* 37, 145–151.

Wellesz, Egon 1961: *A History of Byzantine Music and Hymnography*, Second Edition, Oxford.

White, Andrew Walker 2006: *The Artifice of Eternity: A Study of Liturgical and Theatrical Practices in Byzantium*, <https://drum.lib.umd.edu/handle/1903/3894>.

White, Andrew Walker 2015: *Performing Orthodox Ritual in Byzantium*, Cambridge.

Kirkollinen turvapaikkaoikeus Bysantissa – tutkimuksen esittelyä

Jenisei Heikkilä

Johdanto

Pakolaiset ovat keskeisiä muuttovirtoja nykymaailmassa. Pakolaiskriisin aikana Euroopassa eräät kirkot ovat arvostelleet ja jopa vastustaneet valtion maahanmuuttopolitiikkaa tarjoamalla suojan karkotuspäätöksen saaneille. Tutkimukseni pyrkii heijastamaan nykytilannetta Bysantin historian, lain ja uskonnon näkökulmasta käsin, sekä tuomaan laajemman yleisön tietoisuuteen itäisen Välimeren vanhaa kirkollisen turvapaikkaoikeuden historiaa. Käsillä oleva tutkimussuunnitelma tullaan toteuttamaan vertaisarvioituna englanninkielisenä open access artikkelina.

Tutkimuksen tausta

Asyylilla (*asylia*) on alkujaan tarkoitettu turvapaikkaa, johon takaa-ajettu pystyi pakenemaan ja se on jo antiikista tuttu käsite. Asyylioikeudella puolestaan tarkoitetaan turvapaikkaoikeutta, suojaa jota yleensä Bysantin kirkko instituutioon antoi sen alueelle, eli kirkkoihin paenneille henkilöille. Asyylioikeus oli kirjaimellisesti ”kiveen hakattu”. Epigrafisia asyylikirjoituksia on löydetty jo 500-luvulla olleiden kirkkojen raunioista, muun muassa nykyisen Syyrian alueelta. Ne ovat voineet liittyä myös kirkollisen maanomistuksen uudelleenmäärittelyyn. Varhaisissa epigrafisissa kirjoituksissa mainitaan yleensä ”turvapaikka-alue”, *oroi asylias*, tai *oroi prosfygio*. Itse tekstit olivat lyhyitä kirjoituksia ja kaiverrettu alttarikiveen, tukipilariin, joka toimi perimetrinä, turvapaikkahakijan oleskelua rajoittavana tilana.

Bysantin keisarien säätämät lait mahdollistivat kirkkoille myöntää turvapaikka sellaisille henkilöille, joilla oli selvä vaara joutua vainon kohteeksi. Turvapaikkaa annettiin myös niille, joita mahdollisesti odotti siviilituomioistuimen rangaistus. Myös koskemattomuusperiaate (ekskussia) jota toteutettiin keisarin kirjallisella takeella armahdetulle (erivapauden saaneelle) osapuolelle, muistuttaa prosessina tietyltä osin turvanpaikan myöntämistä. Bysantilainen koskemattomuusperiaate oli pikemmin keisarin laupeudenosoitusta kuin lain takaamaa suojaa. Bysantin diplomaatikassa on säilynyt useita tapauksia. Bysantin keisarikunnan filantropinen dikotomia tulikin ehkä parhaiden näkyviin siinä, ettei keisari ollut ainoa taho joka pystyi vaikuttamaan syytetyin tulevaan rangaistukseen.

Ensimmäiset juridiset asetukset kirkollisesta turvapaikasta otettiin käyttöön keisari Theodosianos II (401–450) koodeksissa, joka esitti rajoituksia jo olemassa olevaan oikeuteen ja määritteli laajemmin sen ehtoja. Rikosseuraamukset turvapaikkaoikeuden rikkomisesta otettiin ensimmäisen kerran käyttöön 5. vuosisadalla, mutta yksityiskohtaisemmin vasta 6. vuosisadalla Justinianos I (483–565) koodeksissa ja hänen novelloissaan. Justinianoksen 17. novellan mukaan, murhaajat, avionrikkoajat ja velalliset eivät nauttineet turvapaikkaoikeutta ja siksi voitiin poistaa kirkosta jus asyli -normin suojelemiseksi. Leo VI (866–912) neuvoo sotapäälliköitä kunnioittamaan pyhäkkoja, sillä niistä haettiin turvaa. Rangaistavaksi teoksi katsottiin pakolaisen poistamista väkivallalla pyhäköstä. Normatiivisten näkökohtien synteesi turvapaikkaoikeuteen löytyy Leo VI julkaisemassa, niin kutsutussa Bysanttilaisen lakikoodeksin merkkipaaluksella, *Basilikassa*. Basilika kertoo rajoista, jotka on asetettu sille, miten kirkkoaluetta saa käyttää turvapaikkana. On kiellettyä paeta kirkkoon aseistautuneena. Ehdot, joilla orjat voivat hyödyntää turvapaikkaa määrittäytyivät keisari Justinianoksen aikaisemman lain mukaan, joka eväsi tämän oikeuden murhaajilta, avionrikkoajilta ja kidnappaajilta.

Kirkollisen turvapaikan antaminen kehittyi edelleen Bysantissa piispojen ja papiston myötävaikutuksella, heidän osallistumisella itse suojelemaan. Kirkon myönteinen vaikutus turvapaikka-asiassa johti vähitellen siihen, että sille itselleen annettiin oikeus tuomita kirkkoon pakenijat. Tätä (etu)oikeutta käytti Konstantinopolin patriarkka.

Keisari Konstantinos VII:n (905–959) kahdessa novellassa kuvataan muun muassa kirkkoon paenneiden ja patriarkalta suojaa etsineiden murhaajien kirkollista oikeudenkäyntiä. Ensimmäisessä novellassa määritellään murhan motiiveja ja tekotapoja. Sen mukaan harkitun murhan tehneen ja sen salanseen oli mentävä Konstantinopolin *Hagia Sofian* kirkkoon ja tunnustettava siellä papille vielä mahdollisesti paljastamatta jäänyt murha ja sen tekotapa. Vasta tämän jälkeen hän sai synnin päästön. Kirkon sääntöjen mukaan murhaajalle määrättiin katumusharjoitukseksi (epitimion) ehtoollisesta pidättäytymistä tietyksi ajaksi (usein käytäntö ilmeisesti vaihteli 15 vuodesta 20 vuoteen). Laki takasi hänelle koskemattomuuden oikeudenkäynniltä ja (sukulaisten) kostotoimenpiteiltä. Mikäli murha oli tehty täydessä ymmärryksessä, murhaaja karkotettiin paikkakunnalta, jossa rikos oli tehty. Mikäli murha oli suunniteltu, rikollinen suljettiin luostariin koko loppu elämäksi.

Kirkollinen turvapaikkaoikeus johti myöhemmin lukuisiin väärinkäytöksiin virkamiesten toimesta. Manuel I:n (1118–1180) mukaan, osa hänen virkamiehistään piilotteli murhaajia rahasta. Piiloteltuaan heitä aikansa, heidät lähetettiin salaa Konstantinopolin Hagia Sofian katedraaliin, jossa he pystyivät aloittamaan turvapaikkahakuprosessin. Keisari Manuel syytti tämän johdosta patriarkkaa Hagia Sofian erityisasemasta, joka hänen sanojensa mukaan veti magneetin lailla ”viattomuudestaan varmoja” turvapaikanhakijoita. Konstantinoksen lain mukainen elinikäinen

karkotus ei käytännössä toteutunut. Manuel vihjaa (11.56–58), ettei asia koskaan edennyt kirkon ulkopuolelle. Saatuaan ”armahduskirjeen” (gramma sympatheias) kirkolta, murhaaja usein palasi kotiseudulleen

Katedraalin erityisasema turvapaikanhakijoiden keskuudessa johti lopulta siihen, että vuonna 1343 keisari Ioannis V (1332–1391) määräsi Hagia Sofiaan sijoitettavaksi erityisen kammion turvapaikanhakijoille. Keisari Manuelin aikalainen, historioitsija Niketas Khoniates (1155–1217) mainitsee kronikassaan mielenkiintoisen yksityiskohdan murhaa katuvista kirkkopakolaisista. Nimittäin Hagia Sofiassa (luultavasti sisäänkäynnin luona) näyttäisi olleen koroke, josta murhaajat julkisesti tunnustivat rikoksensa ja pyysivät anteeksiantoa kirkkoon menijöiltä.

Tavoitteet ja toteutus

Asyyli-oikeus idän kristillisessä kulttuurissa on vähän tutkittu ilmiö. Tutkimusongelmani ovat muodostuneet Bysantin tutkimuksessa havaitsemastani aukosta: 1. Mitä tapahtui, kun turvapaikanhakija tuli kirkkoon? 2. Kuinka kirkko käytti omaa tuomio-oikeutta turvapaikkaa hakeviin? Vastausta näihin kysymyksiin haetaan muutamista tuntemattomien tekijöiden käsikirjoituksista. Ensimmäinen tutkittava käsikirjoitus on noin kahden sivun pituinen kreikan kielinen säädös, jonka alkuperä arvellaan sijoittuvan 15. vuosisadalle. Käsikirjoitus kuvaa tapahtumakulkua ja kertomusta kirkko-oikeudellisesta prosessista, jonka turvapaikanhakija läpikävi kirkkoon paetessa. Käsikirjoituskopioista yksi sijaitsee Venäjän valtiollisen museon käsikirjoitusten arkistossa (*GIM Syn. gr.* 477, 336r–337r), toinen Kreikan *Mytilenen Lykeio* -arkistossa (*Gymn. Myt.* 7, 278r–279r). Niitä ei ole vielä perusteellisemmin tutkittu (taikka käännetty). Lisäarvoa tutkimukselle antaa Vatikaanin kirjastossa sijaitseva toinen käsikirjoitus (*Vat. gr.* 640, 226v–227r) 14. vuosisadalta, joka tässä yhteydessä palvelee vertailukohtana muun muassa kirkko-oikeudellisen katumusikäytännön saralla myöhäisbysanttilaista aikakautta (14–15. vuosisadat) arvioidessa.

Tutkimuksen keskeiset kysymykset ovat: 1. Mitä uutta tietoa Moskovan ja Mytilenen käsikirjoitukset antavat Bysanttilaisen asyyli-oikeuden tutkimukselle? 2. Miten asyyli-oikeus heijasti valtion ja kirkon välisiä suhteita Bysantissa ja mikä oli sen kirkollinen ja juridinen status 15. vuosisadalle tullessa?

Tutkimuksen keskeinen esioletus on, että oikeus turvapaikkaan oli jossain määrin osatekijä siinä, että rikosoikeudellisia kysymyksiä käsiteltiin Bysantissa myös humanilla tavalla. Turvapaikkaoikeudella oli ainutlaatuinen rooli valtion ja kirkon välisissä suhteissa, sillä sen olemassaolo heijastelee oikeuskäytäntöiden kaksijakoisuutta. Tutkimukseni huomio on myös siinä, miten katumuksen rituaalista tulee kirjallisen kerronnan keino. Mikä oli Bysantin kontekstissa tavanomainen muoto, jonka kerronta omaksuu, kun henkilö joutuu kirkon tuomioistuimen tuomittavaksi?

Tutkimuksen keskeiset lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat

Gosudarstvennyj istoritseskij muzej (Moskova, Venäjä)

GIM Syn. gr. 477, 336r–337r

Gymnasio mytilinis (Lesbos, Kreikka)

Gymn. Myt. 7, 278r–279r

Vatican library (Rooma, Italia)

Vat. gr. 640, 226v–227r

Painetut

Beneševits, V. 1906: "Otvety hartofilaksa Nikifora na voprosy monaha Maksima", *BYZANTINA XPONIKA* 12, 518–524.

Dölger, F. 1965: *Regesten der Kaiserkunden des Oströmischen Reiches 5, Regesten von 1341–1453*, München.

Macrides, R. 1984: "Justice under Manuel I Komnenos: Four Novels on Court Business and Murder", *Fontes Minores* VI, 99–204, Frankfurt am Main.

Pavlov, A. 1897: "Gretseskaja zapis o tserkovnom sude nad ubiitsami, pribegajushimi pod zashitu tserkvi", *BYZANTINA XPONIKA* 4, 155–159.

Strazzeri, M. 1979: "Drei Formulare aus dem Handbuch eines Provinzbistums", *Fontes Minores* III, 325–327, Frankfurt am Main.

Kirjallisuus

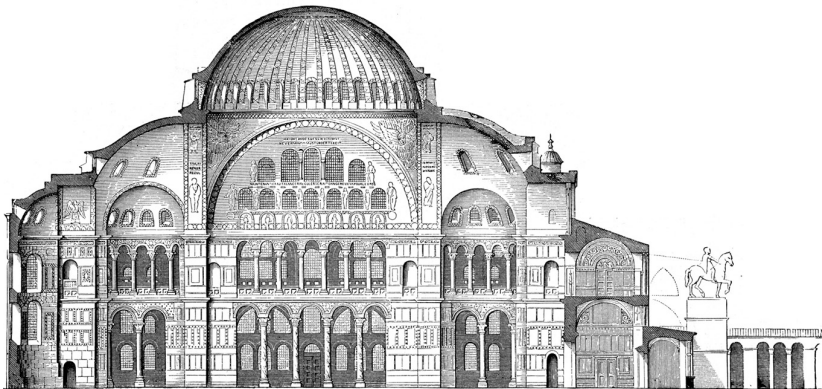
Anagnostakis, I., Lampropoulou, A. 2001: "Mia periptosi efarmogis tou byzantinou thesmou tou asylou stin Peloponniso: I profigi ton Slavon sto nao tou Agiou Andrea Patron", *Byzantina Symmeikta* 14, 29–47.

Barone-Adesi, G. 1990: "Servi fugitivi in ecclesia", *Indirizzi cristiani e legislazione imperiale. Atti dell'Accademia Romanistica Costantiniana. VIII Convegno internazionale, Universita degli Studi di Perugia, Facolta di Giurisprudenza, Napoli*.

Burgmann, Ludwig, Fögen, Marie Theres, et al. 1995: *Repertorium der Handschriften des byzantinischen Rechts I. Die Handschriften des weltlichen Rechts: Nr. 1–327*, Frankfurt am Main.

Burgmann L., Troianos, S. 1979: "Nomos Mosaikos", *Fontes Minores* III, Frankfurt am Main, 126–167.

- Dreher, M. 2006: “Die Ursprünge des Kirchenasyls und die Gesetzgebung Theodosius’ II”, *Staatlichkeit und politisches Handeln in der römischen Kaiserzeit* (Millenium-Studien 10), Berlin-New York, 151–174.
- Fonkic, B. 2014: *Issledovania po Greceskoi paleografii i kodikologii IV-XIX vv* (Monfokon 3).
- Gagen, S. 2012: *Vyzantiiskoe pravosoznanie IV-XV vv*, Moskva.
- Hanauer, J. E. 1912: “Special Note on the «Asylum-Inscription» at Damascus”, *Palestine Exploration Quarterly* 44:4.
- Kaufmann, C. M. 1917: *Handbuch der altchristlichen Epigraphik*. Freiburg im Breisgau.
- Macrides, R. 1988: “Killing, Asylum and the Law in Byzantium”, *Speculum* 63.3.
- Magoulias, H.J. 1984: *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, Trans. by Harry J. Magoulias, Detroit.
- Osaba, E. 2007: “LV 5.4.17 antiqua: ¿una huella del asilo en las estatuas del Emperador en la Hispania visigoda?”, *Studii Labruna* VII, 3903–3922.
- Ostrogorski, G. 1958: “K istorii immuniteta v Vizantii”, *BYZANTINA XPONIKA* 13, 55–106.
- Poppe, P. 2016: “Translatio studii ex effugio. Fluch und Wissenstransfer im Kontext des Falls von Konstantinopel”, *Der Altsprachliche Unterricht* 59, 106–109.
- Rallis, K. 1911: *Peri asylias kata to dikaion tis orthodoxou anatolikis ekklisias*, Athina.
- Sokolov, I. 2005: *Patriarshyi sud nad ubitsami v byzantii X-XV, vv*, Sankt-Peterburg.
- Traulsen, C. 2004: *Das sakrale Asyl in der Alten Welt: zur Schutzfunktion des Heiligen von König Salomo bis zum Codex Theodosianus* (Ius ecclesiasticum 72) Tubingen.
- Troianos, S. 2013: “To dikaio tou asyλου sto Byzantio”, *Psifides istorias dikaiou apoteris kai neoteris*, Athina, 55–62.

Hagia Sofia, rekonstruktioipiirros (Kualähde: Wikimedia Commons).

Bysantin tutkimuksen seura
Sällskapet för bysantinsk forskning

Tieteiden talo
Kirkkokatu 6
00170 Helsinki

Seuran johtokunta v. 2017 syksystä lähtien

Björn Forsén (puheenjohtaja)
Mika Hakkarainen
Kai Juntunen
Mirkka Koskimäki (sihteeri)
Päivi Salmesvuori (varapuheenjohtaja)
Manna Satama
Marja Usvasalo (taloudenhoitaja)

Seura pyrkii kokoamaan yhteen sekä Bysantin tutkimuksen piirissä tai sitä sivuavilla aloilla työskentelevät tutkijat että kaikki alasta kiinnostuneet.

Jäsenmaksu 15 euroa (opiskelijat 6 euroa) maksetaan seuran tilille

FI57 1572 3000 0273 91.

Yhteystiedot pyydetään jättämään joko postitse seuran postiosoitteeseen tai sähköisesti osoitteeseen [bts\(at\)pro.tsv.fi](mailto:bts(at)pro.tsv.fi)

Internet-sivut: www.protsv.fi/bts